

رابرت فیلیپسن

ترجمه:

فاطمه مدرسی، ابراهیم ملکی و یاسر رحمتی

شبه‌شکاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

امپراتوری زبانی

رابرت فیلیپسن

مترجمان

فاطمه مدرسی

(استاد دانشگاه ارومیه)

ابراهیم ملکی و یاسر رحمتی

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

تهران، ۱۳۹۵

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

تهران، صندوق پستی ۶۴۱۹-۱۴۱۵۵، تلفن: ۳-۸۸۰۴۶۸۹۱، فکس: ۸۸۰۳۶۳۱۷

امپراتوری زبانی

مؤلف: رابرت فیلیپسن

مترجم: فاطمه مدرسی، ابراهیم ملکی و یاسر رحمتی

ویراستار: هیرو عیسوی

مدیر انتشارات: ناصر زعفرانچی

حروف‌نگار و صفحه‌آرا: معصومه لوایی

مستول فنی: عرفان بهاردوست

اجرای جلد: فرزانه صادقیان

ناظر چاپ: مجید اسماعیلی زارع

چاپ اول: ۱۳۹۵

شمارگان: ۵۰۰ نسخه

چاپ و صحافی: الغدیر

حق چاپ برای پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی محفوظ است.

سرشناسه: فیلیپسون، رابرت، ۱۹۴۲ - م.

Phillipson, Robert

عنوان و نام پدیدآور: امپراطوری زبانی / رابرت فیلیپسن؛ مترجمان فاطمه مدرسی، ابراهیم ملکی، یاسر رحمتی.

مشخصات نشر: تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، ۱۳۹۵.

مشخصات ظاهری: ث، ۴۹۴ ص: جدول.

شابک: 978-964-426-881-6

وضعیت فهرست‌نویسی: فیا

یادداشت: عنوان اصلی: Linguistic imperialism

یادداشت: کتابنامه: ص. [۴۴۹] - ۴۹۴.

موضوع: زبان انگلیسی — کشورهای در حال رشد — جنبه‌های سیاسی

موضوع: زبان انگلیسی — راهنمای آموزشی — خارجیان

موضوع: زبان انگلیسی — کشورهای خارجی — جنبه‌های سیاسی

موضوع: زبان انگلیسی — کشورهای در حال رشد — جنبه‌های اجتماعی

موضوع: زبان انگلیسی — کشورهای خارجی — جنبه‌های اجتماعی

موضوع: امپریالیسم

شناسه افزوده: مدرسی، فاطمه، ۱۳۳۵ - مترجم

شناسه افزوده: ملکی، ابراهیم، ۱۳۶۲ - مترجم

شناسه افزوده: رحمتی، یاسر، ۱۳۶۳ - مترجم

شناسه افزوده: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

رده بندی کنگره: ۱۳۹۵ ۸ الف ۹/۱ PE۲۷۵۱

رده بندی دیویی: ۴۲۰

شماره کتابشناسی ملی: ۴۱۹۷۳۷۱

فهرست مطالب

مقدمه مترجم ۱

فصل اول: آموزش زبان انگلیسی (ELT): ارزیابی یک کالای جهانی

اهداف این کتاب ۷
انگلیسی برای همه؟ ۱۳
جنبه‌های اخلاقی و حرفه‌ای آموزش زبان انگلیسی به عنوان «مساعدت» ۲۱

فصل دوم: انگلیسی، زبان غالب

انگلیسی در کشورهای انگلیسی‌زبان اصلی ۳۰
انگلیسی در کشورهای انگلیسی‌زبان فرعی ۳۷
ترویج زبان ۴۷
مخالفت‌ها با غلبه انگلیسی ۵۳

فصل سوم: امپراتوری زبانی: شالوده‌های نظری

یادداشتی احتیاط‌آمیز در واژه‌شناسی ۵۹

- تعریفی کارکردی از امپراتوری زبانی انگلیسی ۷۰
- امپراتوری زبانی و زبان پرستی ۷۵
- امپراتوری فرهنگی در علم، رسانه و آموزش ۸۳
- حکومت، سلطه و آموزش زبان انگلیسی ۹۴

فصل چهارم: آثار پیشین مربوط به امپراتوری زبانی

- گسترش زبان ۱۱۱
- جامعه‌شناسی زبان ۱۱۷
- برنامه‌ریزی زبانی ۱۲۱
- الگوهای نظری آموزش و یادگیری زبان ۱۲۷
- حقوق بشر زبانی ۱۳۱
- دو رویکرد: کالوت و واردهاف / Wardhaugh & Calvet ۱۳۸

فصل پنجم: میراث زبانی استعمار

- زبان اربابانشان ۱۵۳
- سیاست و عملکرد زبانی آموزشی مربوط به دوره استعمار ۱۵۴
- اهمیت زبان انگلیسی به عنوان یک میراث استعماری ۱۷۷

فصل ششم: توسعه آمریکایی و بریتانیایی انگلیسی

- ریشه‌ها و ساختار شورای بریتانیا ۱۸۸
- راهبرد بریتانیا برای توسعه حرفه آموزش زبان انگلیسی ۱۹۸
- توسعه آمریکایی زبان انگلیسی ۲۰۷

همکاری‌های انگلو-آمریکایی	۲۲۱
---------------------------------	-----

فصل هفتم: ابداع یک حرفه: ساختار و اصول آموزش زبان انگلیسی / ELT

ایجاد یک پایه دانشگاهی بریتانیایی برای آموزش زبان انگلیسی / ELT	۲۳۱
آموزش زبان انگلیسی / ELT و برنامه‌ریزی آموزشی-زبانی برای کشورهای کمتر توسعه یافته	۲۴۲
اصل اول: بهترین شکل آموزش زبان انگلیسی استفاده صرف از زبان انگلیسی است ۲۴۷	
اصل دوم: معلم ایده‌آل زبان انگلیسی کسی است که زبان مادریش انگلیسی باشد... ۲۵۷	
اصل سوم: انگلیسی هرچه زودتر آموخته شود، نتایج بهتری در پی خواهد داشت... ۲۶۵	
اصل چهارم: انگلیسی هرچه بیشتر آموخته شود، نتایج بهتری در پی خواهد داشت... ۲۷۷	
اصل پنجم: استفاده از زبان‌های دیگر باعث افت استانداردهای زبان انگلیسی می‌شود... ۲۸۰	
نتیجه	۲۸۴
میراث ماکرره	۲۸۴

فصل هشتم: آموزش زبان انگلیسی در عمل

آموزش زبان انگلیسی به عنوان «مساعدت» به آموزش	۳۱۱
زمینه کلی آموزش زبان انگلیسی به عنوان «مساعدت»	۳۱۲
انگلیسی به عنوان زبان خارجه / EFL یا زبان دوم / ESL و یا ...؟	۳۱۶
اصولی برای تحلیل آموزش زبان انگلیسی به عنوان «مساعدت»	۳۲۲
فرضیه ۱: گسسیختگی سیاسی	۳۲۷
فرضیه ۲: آموزش‌های فنی محدود	۳۳۵
انگلیسی برای اهداف تازه و خاص	۳۴۳

فصل نهم: بحث‌هایی پیرامون گفتمان امپریالیستی زبان

انواع مباحث و انواع قدرت	۳۵۳
مباحث درون-انگلیسی	۳۵۶
مباحث برون-انگلیسی	۳۶۰
مباحث کارکردی انگلیسی	۳۶۴
ابزارهایی برای به کارگیری قدرت زبانی	۳۶۸
مباحثی پیرامون طراحی زبانی برای نامییا	۳۷۴

فصل دهم: امپراتوری زبانی و آموزش زبان انگلیسی / ELT

آموزش زبان انگلیسی / ELT: فکر بکر طراحی شده؟	۳۸۹
درباره قدرت شواهد	۴۰۰
بررسی آموزش زبان انگلیسی و امپراتوری	۴۰۷
یادداشت‌ها	۴۱۵
منابع	۴۳۹

مقدمه مترجم

نویسنده این کتاب، رابرت فیلیپسن / Phillipson Robert در سال ۱۹۴۲/۳/۱۶ در بریتانیا دیده به جهان گشود. از سال ۱۹۵۰ تا ۱۹۵۶ در مدرسه همسرایان کلیسای جامع پائول / Paul's Choir School لندن و از سال ۱۹۵۶ تا ۱۹۶۱ در مدرسه کرن بروک / Cranbrook School به تحصیل پرداخت. فیلیپسن از سال ۱۹۶۱ تا ۱۹۶۴ در دانشکده گانویل و کاویس / Gonville and Caius دوران تحصیلات دانشگاهی را به پایان برد و در رشته زبان‌های جدید (فرانسه و آلمانی) در سال ۱۹۶۴ کارشناسی و در سال ۱۹۶۷ موفق به اخذ درجه کارشناسی ارشد شد. همچنین وی از سال ۱۹۶۸ تا ۱۹۶۹ توانست کارشناسی ارشد را در رشته زبان‌شناسی و آموزش زبان انگلیسی را در دانشگاه لیدز / Leeds ادامه دهد. استاد فیلیپسن موفق شد از پایان نامه دکتری خویش با عنوان «آموزش زبان انگلیسی و امپراتوری» با درجه عالی از دانشکده آموزش دانشگاه آمستردام، دفاع نماید.

سابقه آموزشی و پژوهشی

- استادیار، مادرید، ۱۹۶۴

- سخنگوی شورای بریتانیا/ British Council ۱۹۶۵ تا ۱۹۶۸
- عضو هیأت رئیسه زبان انگلیسی، یوگسلاوی، ۱۹۶۹ تا ۱۹۷۲
- سرپرست واحد اروپایی مرکز داده‌های آموزش انگلیس، لندن، ۱۹۷۲ تا ۱۹۷۳
- در دانشکده زبان‌ها و فرهنگ دانشکده راسکیلده / Roskilde دانشگاه دانمارک ۱۹۷۳ تا ۲۰۰۰ به‌عنوان دانشیار انگلیسی و آموزش زبان و همچنین سرپرست دانشکده از ۱۹۸۷-۱۹۸۸ و ۱۹۹۲-۱۹۹۴، رئیس دانشکده علوم انسانی دانشگاه در همان دوره، عضو مجلس سنا در سال ۱۹۹۳-۹۴ و استاد مقطع دکتری از ۱۹۹۵-۲۰۰۰.
- حقوق آموزش در برنامه مطالعات بنیادی علوم انسانی رشته انگلیسی و رشته پژوهش- محور مقطع دکتری «زبان، فرهنگ و ارتباطات»، سخنان پاره وقت در مطالعات توسعه بین‌المللی از ۱۹۸۳-۱۹۸۶.
- در دانشگاه کوپنهاگن، دانشکده زبان انگلیسی از سال ۱۹۷۳-۱۹۸۴: به‌صورت پاره- وقت در رشته آواشناسی / Phonetics و زبان‌شناسی کاربردی از سال ۱۹۷۳-۱۹۷۷ و عضو برنامه آموزش زبان خارجی از سال ۱۹۷۷ تا ۱۹۸۴
- همچنین استاد فیلیپس با مؤسسه‌های متعددی به‌عنوان پژوهشگر همکاری داشته است:
- مؤسسه آموزش، دانشگاه لندن، ۱۹۸۳
- دانشگاه ملبورن استرالیا، ۱۹۹۲
- مؤسسه مرکزی زبان‌های هندی میسور، ۱۹۹۵
- دانشگاه پیاس / Pécs مجارستان، ۱۹۹۶
- دانشگاه کمبریج، مرکز تحقیقات در حوزه هنر، علوم اجتماعی و علوم انسانی (CRASSH)، ۲۰۰۵.
- علاوه بر این سابقه درخشان در قلمرو دانش و پژوهش، دکتر فیلیپس در سال ۲۰۱۰ توانست جایزه لینگوپکس / Linguapax Prize یونسکو را دریافت کند.

همایش‌ها:

علاوه بر این کتاب‌ها، وی در همایش‌ها و سخنرانی‌های حضور یافته است که به برخی از آنها اشاره می‌شود:

- همایش ترویج هویت اروپایی: سیاست و مسائل پژوهش
- همایش خلق دانش مالی برای قرن ۲۱ و جشن ۵۰ سالگی بنیاد وولکس‌واگن استیفتونگ / Volkswagen Stiftung در برلین
- همایش تنوع زبانی در منطقه نروژ، لندن

کتاب‌ها:

از جمله مهم‌ترین کتاب‌های رابرت فیلیپسن می‌توان به موارد زیر اشاره نمود:

- امپراتوری زبانی، ۱۹۹۲
- ادامه امپراتوری زبانی، ۲۰۰۹
- عداضت اجتماعی از طریق آموزش چند زبانی با همکاری اسکوتنب- کنگس و دیگران
- فقط انگلیسی اروپا؟ سیاست زبان چالشی
- حقوق زبان: تساوی، قدرت و آموزش
- زبان، یک حق و یک منبع
- حقوق بشر زبانی: غلبه تبعیض زبانی

امپراتوری زبانی:

این کتاب برای اولین بار توسط دانشگاه آکسفورد در سال ۱۹۹۲ به چاپ رسیده است. شامل ۱۰ فصل و ۳۲۱ صفحه است که بعد از متن اصلی، خود نویسنده به تدوین فهرست اشخاص و در پی آن به تنظیم نمایه مبادرت ورزیده است. در زیر به ترتیب عناوین اصلی این کتاب اشاره می‌شود:

۱. آموزش زبان انگلیسی: ارزیابی یک کالای جهانی

۲. انگلیسی زبان غالب
 ۳. امپراتوری زبانی: پایه‌های نظری
 ۴. آثار پیشین مربوط به امپراتوری زبانی
 ۵. میراث زبانی استعمار
 ۶. توسعه آمریکایی و بریتانیایی انگلیسی
 ۷. ابداع یک حرفه، ساختار و اهداف آموزش زبان انگلیسی
 ۸. آموزش زبان انگلیسی در عمل
 ۹. بحث‌هایی درباره کلام امپریالیزم زبانی
 ۱۰. امپراتوری زبانی و آموزشی زبان انگلیسی
- همان‌طور که در عنوان فصل‌ها دیده می‌شود، رویکرد اصلی نویسنده آگاه ساختن مخاطب از جایگاه واقعی زبان انگلیسی در زمینه‌های سیاسی، فرهنگی و اقتصادی است و از این طریق بر آن است که علاوه بر تبیین موضع کنونی سیاستمداران انگلیسی، در زمینه توسعه روزافزون این زبان و خطر از بین رفتن تدریجی زبان‌های دیگر هشدار دهد.

فصل اول

آموزش زبان انگلیسی (ELT): ارزیابی یک
کالای جهانی

اهداف این کتاب

کتاب حاضر پدیدهٔ معاصر زبان انگلیسی را به عنوان یک زبان جهانی مورد بررسی قرار می‌دهد و در عین حال بر تحلیل چرایی و چگونگی تسلط این چینی این زبان و گسترش آن، تأملی دارد. نویسنده در این کتاب از منظر تاریخی می‌خواهد از این نکته اطمینان حاصل نماید که آیا ارتقای این زبان به عنوان ابزار سیاست خارجی دولت‌های دراصل انگلیسی‌زبان به صورت آگاهانه و فعالانه بوده، اگر چنین است، چگونه؟ در عین حال کتاب پیش‌رو به سیاست‌های زبانی‌یی که کشورهای جهان سوم از دوران استعمار به ارث برده‌اند، نگاهی دارد و در این نکته تعمق می‌کند که چگونه و تا چه حد «مساعدت‌ها»، در قالب حمایت از توسعهٔ آموزشی و به‌ویژه یادگیری انگلیسی، در خدمت منافع کشورهای دریافت‌کننده و کشورهای اهداکننده (ارایه‌دهنده) قرار گرفته است و به ارزیابی این مطلب می‌پردازد که آیا این امر به دوام نابرابری‌ها و بهره‌کشی‌های شمال- جنوب کمک کرده است یا نه. در عین حال ایدئولوژی‌ای را که با انگلیسی، در انگلیسی و از طریق انگلیسی انتقال می‌یابد و همچنین نقش متخصصان این زبان در صدور فرهنگ انگلیسی را مورد توجه و عنایت قرار می‌دهد.

به زبان استعاره، اگر زمانی بریتانیا بر دنیا حکومت می‌کرد، اکنون زبان انگلیسی است

که بر جهان حاکم است. اکنون، امپراتوری انگلیس جای خود را به امپراتوری زبان انگلیسی داده است. این کتاب می‌کوشد به درک این مسئله که چگونه زبان انگلیسی حکومت می‌کند، قوانین را چه کسی می‌سازد و حرفه آموزش انگلیسی چه نقشی در ترویج و ارتقای «قوانین» زبان انگلیسی و حکومت انگلیسی دارد، کمک کند.

این کتاب سعی دارد مسائلی از این قبیل را مورد بحث قرار دهد: زبان انگلیسی چه نقشی در کشورهای جهان سوم بازی می‌کند؟ چرا زبان‌های دیگر، به استثنای چند زبان این توفیق را حاصل نکرده‌اند؟ چرا و چگونه موقعیت زبان انگلیسی استحکام یافته‌است؟ متخصصان خارجی‌زبان در ترویج این گسترش چه نقشی داشته‌اند؟ چه استدلال‌هایی برای توجیه ادامه استفاده از زبان‌های استعماری پیشین، وجود دارد؟ سیاست‌های فعلی زبان انگلیسی در آموزش، منافع چه کسانی را و چرا تأمین می‌کند؟ طرح‌های مساعدت آموزشی در درازمدت، تا چه اندازه می‌تواند اثربخش باشد؟ چگونه می‌توان سطح خرد آموزش زبان انگلیسی را در قالب حرفه‌ای‌گری آن، با سطح کلان‌نابری‌های جهانی ارتباط داد؟ تلاش حرفه آموزش زبان انگلیسی برای زدن پل میان تقسیم‌بندی شمال-جنوب، در دنیایی که در آن ثمره‌های زمین و کالاهای حاصل از کار انسان‌ها به صورت کاملاً ناعادلانه تقسیم شده‌اند، کدام فضیلت‌های اخلاقی را برجسته‌تر می‌سازد؟ چگونه می‌توان با نظری آگاهانه، نقش جهانی انگلیسی و حمایتی که آموزش زبان (انگلیسی) از انتشار و ترویج این زبان به عمل می‌آورد را به فشارهای سیاسی، اقتصادی، نظامی و فرهنگی‌یی که آن را به جلو سوق می‌دهند، ارتباط داد؟ چگونه بررسی و تحلیل می‌تواند از حد تجربیات شخصی فراتر رفته و به فرایندها و ساختارهایی که در سطوح شخصی، گروهی، ملی و بین‌المللی در جریان است، ارتقا یابد؟

به منظور ارائه مبنایی برای یافتن پاسخ‌های اولیه برای پرسش‌های مذکور، دو فصل اول با پرداختن به مسائلی از قبیل: زبان انگلیسی به عنوان بهترین نمونه زبان بین‌المللی، جنبه‌های حرفه‌ای و اخلاقی مساعدت، انگلیسی در بخش‌های مختلف دنیا و اینکه چگونه زبان‌های بین‌المللی ارتقا می‌یابند و مخالفت‌هایی که با تسلط زبان انگلیسی وجود دارد، به توصیف

صحنه پرداخته و زمینه را آماده می‌سازند. دو فصل بعدی، چارچوب نظری را برای تحلیل ارائه می‌دهند: فصل سوم به نظریهٔ امپراتوری زبانی می‌پردازد؛ و مفهوم کلیدی زبان‌پرستی / Linguicism را بیان می‌دارد. فصل چهارم آثار موجود در این حوزه را مرور می‌کند.

یکی از دلایل نگارش این کتاب، اعتقاد به این باور است که مدت زمان مدیدی است که آموزش زبان، یعنی مطالعهٔ علمی یادگیری و تدوین زبان، از علوم اجتماعی جداسازی شده، از این رو آموزش زبان انگلیسی باید در یک چشم‌انداز کلان اجتماعی، قرار داده شود.^۱ بنابراین این کتاب در نظر دارد که برخی از ریشه‌های عقلانی، سیاسی و تاریخی حرفهٔ آموزش زبان را مورد کندوکاو قرار دهد. این سخن بدان معناست که یکی از دغدغه‌های اصلی بخش‌های تجربی این کتاب، میراث وابسته به زبان‌شناسی استعماری و اتفاقات دههٔ ۱۹۵۰ و اوایل دههٔ ۱۹۶۰ است که به رشد و توسعهٔ زبان‌شناسی کاربردی و حرفه‌ای آموزش زبان انگلیسی در آن زمان و به‌گونه‌ای که انجام پذیرفته، یاری رسانده است. تحولات و تغییرات ناشی از استعمارزدایی در رگ‌های حرفه‌ای که در دوران کودکی خود بود، حیاتی تازه دیدند. نهضت تازه‌ای بعد از دگرگونی و استعمارزدایی شکل گرفت.

نگارندهٔ کتاب از مشکلات ذاتی تفحص در مسایل غامضی همچون این، به نیکی آگاه است. از این رو تلاش می‌نماید تا در عین حال که نگرانی‌های کلی موجود را روشن می‌سازد، موضوع بحث را محدودتر کند. تحلیل کتاب به دلیل شرایط نویسنده، که ربع قرن در محیط‌های گوناگون با آموزش زبان انگلیسی سروکار داشته، امکان دارد جهت‌دار (مغرضانه و متعصبانه) باشد. اگرچه تمرکز اصلی بحث، تجربهٔ بریتانیا در رابطه با اروپای غربی، جمهوری‌های کمونیستی جنوب شرق اروپا، جهان سوم و به‌ویژه آفریقا^۲ با آموزش زبان انگلیسی است و فعالیت‌ها و اطلاعاتی که منبع‌شان آمریکایی است، کمتر مورد توجه بوده‌اند. امید است نظام نظری و موضوع اصلی مورد بحث، ارتباط و کارکردی گسترده در اصول آموزش و ساختار مساعدت‌ها، داشته باشد.

افزون بر این، کتاب حاضر این حقیقت را آشکار می‌سازد که نویسنده به‌صورت

شخصی و حرفه‌ای چند زبانه است و در دانمارک که انگلیسی در آن زبان خارجه است، زندگی می‌کند. اینجا (در دانمارک)، انسان ناگزیر از پذیرفتن این حقیقت است که انگلیسی، ابزاری برای تأثیری‌پذیری کلان از منابع مختلف بوده است؛ خواه بی‌خطر و خواه مضر.

یک محدودیت جدی، نارسایی‌های نظری موجود است. هر فلسفه‌ای برای الگوهای علمی هر اندازه هم که شخص در برخورد با آن اطلاعات، در پی عینیت و بی‌طرفی علمی باشد، ناگزیر قضاوت‌های ارزشی درباره اهداف اخلاقی و در نهایت سیاسی آن فعالیت علمی دارد. چارچوب نظری تشریح شده در این کتاب تا اندازه زیادی براساس اصول چند حوزه، هم در علوم اجتماعی (به‌ویژه امپریالیسم و مفاهیم برگرفته از آن‌ها در تحلیل پدیده‌های فرهنگی بین‌المللی، جامعه‌شناسی زبان، نظریه‌های حکومت و هژمونی) و هم در علوم انسانی (به‌ویژه نظریه‌های یادگیری و آموزش زبان، برنامه‌ریزی آموزش زبانی و حقوق بشر زبانی) و تربیتی است.

نگرش نظری نگارنده این کتاب، به‌طور اساسی تحت تأثیر کار یک دهه‌ای بوده است که با تاو اسکوتنب-کنگس / Tove Skutnabb-Kangas بر روی فرضیه‌سازی زبان و قدرت، روابط میان گروه‌های غالب و مغلوب و آموزش اقلیت‌ها انجام گرفته است. کار ما تلاشی برای ایجاد وحدت میان جنبه‌های فکری گروه‌های مغلوب (زنان، مهاجرین، زبان مادری به‌عنوان یک زبان خرد) و گروه‌های غالب (مردان، گروه غالب، زبان مادری به‌عنوان یک زبان توسعه‌طلب) است و هدف این کار علمی، درک اساساً-نظری از هریک از این دیدگاه‌ها و ارائه تحلیلی برای افزایش قضاوت عادلانه در هر دو گروه است. بدون شک، اگر کتاب با نگاه تخصصی‌تری از جامعه‌شناسی، علوم سیاسی، اقتصاد، مطالعات توسعه‌ای و روانشناسی اجتماعی بهره می‌برد، پرفایده‌تر می‌شد، خاصه اگر این علوم در قالب یک رویکرد بین‌رشته‌ای با هم ترکیب می‌یافتند. از بُعد میان‌رشته‌ای و تجربی، با آنچه محقق نروژی صلح، جان گالتونگ / John Galtun (۱۹۸۸: ۱۵۱) در باب تحقیقات علوم اجتماعی می‌نویسد، مطابقت دارد؛ آنجا که «تحلیل و اکتشاف، به معنی

ورود به چیزی (مسئله‌ای) آشفته با ابزاری آشفته است که احتمالاً این روش تنها راه انجام آن است».

همانگونه که خواهیم دید، انگلیسی یکی از چندین زبانی است که در بُعد بین‌المللی، به صورت مشابهی رواج یافته‌اند. بایسته است نگارنده به کاوش این مسئله بپردازد که چرا انگلیسی زبان غالب بین‌المللی شده است و چگونه آموزش زبان به این برتری یاری رسانده است. دلیل خاص دیگر در ترغیب نویسنده این سطور برای تحلیل تحکیم و قوام بین‌المللی انگلیسی و نقش آموزش زبان در این روند، حضور نگارنده در کار حمایتی سازمان مردمی آفریقای جنوبی و غربی/ SWAPO در نامیبیا است (که یکی از محصولات آن فیلیپسن/ Philipson، اسکوتب- کانگس و آفریقا: ۱۹۸۵ است). به منظور همکاری سازنده با امر برنامه‌ریزی زبانی-آموزشی و تدوین مطالب تحصیلی برای نامیبیا ضروری بود که به نقش زبان انگلیسی در کشورهای مشابه و فرایندهایی که طی آن، این زبان جایگاه برتر خود را حفظ کرده است و همچنین به تبلیغات آن برای زبان‌های دیگر، توجه شود. به عنوان مقدمه، تحلیلی انتقادی و از دیدگاه نظری صریح و روشن از پیشینه مورد نظر (زبان انگلیسی) در جاهای دیگر، قبل از مساعدت به نامیبیایی‌ها برای به کارگیری زبان انگلیسی به عنوان ابزار آموزش در مدارس، حیاتی و لازم می‌نمود. در غیر این صورت، این کار ما می‌توانست به الحاق نامیبیا به یک ساختار نو-استعماری به صورت وابستگی به دانش فنی و عملی و کالایی کمک کند. این یک دوراهی (وضعیت دشوار) بسیار واقعی است که امید است بتوانیم آن را از نظر نظری، شفاف‌سازی کنیم تا از نظر عملی سودمند باشد. یک مطالعه موردی از یکی از جنبه‌های برنامه‌ریزی زبانی برای نامیبیا، در فصل نهم بیان شده است.

برای ارائه زمینه گسترده‌تری از ارزیابی نقش آموزش زبان انگلیسی توسط بریتانیا، نگارنده این توفیق را یافته که با هشت سیاست‌گذار در عرصه آموزش زبان انگلیسی که در طی سی سال به عنوان افراد دانشگاهی یا مدیر و یا نویسنده تأثیرگذار بوده‌اند، مصاحبه نماید (نک: صفحه تقدیر و تشکر). مصاحبه‌ها، در بردارنده مسائلی از قبیل ریشه‌ها و

سرشت حمایت بریتانیا از آموزش زبان انگلیسی، تحقیقات و آموزش در بریتانیا و انگلیسی در عرصه جهانی بودند. هدف از این مصاحبه‌ها، استخراج دیدگاه‌های صاحب‌نظران درباره الگوی غالب آموزش زبان و ارزیابی آنها از جهت نقاط ضعف و قوت این تجربه تا زمان حاضر بود.

آموزش زبان انگلیسی در طی ۳۰ سال گذشته، توسعه و ترقی یافته است و ازدیاد گروه‌های دانشگاهی، مدارس زبان، کنفرانس‌ها، نشریات و تمامی ضامم و متعلقات یک حرفه جا افتاده را به خود دیده است. افزون بر این، آموزش زبان انگلیسی یک تجارت میلیارد-پوندی است که یک بررسی انگلیسی / Economic Intelligence Unit، در گزارشی که برای توسعه راهکارهای سرمایه‌گذاری بیشتر در این صنعت رو به رشد نوشته شده، آن را به عنوان یک «کالای جهانی»، توصیف می‌کند (مک‌کالن/Mc Callen: ۱۹۸۹). اگرچه این کار عمدتاً شغل پردرآمدی است (همان: ۱۱۷)، اما به طور کلی، برای بیشتر معلم‌های خود سود چندانی ندارد. (این را به عنوان یک شغل و نه یک حرفه توصیف می‌کنند. شغلی که خیلی امن و جذاب نیست). در یک مطالعه مسیرهای شغلی معلمان زبان انگلیسی به عنوان یک زبان خارجی / English as a Foreign Language (EFL) نیز الگوی مشابهی دیده می‌شود (مرکز معلمان بریتانیا: ۱۹۸۹). این امر از عدم توازن ساختاری میان امیدها و آرزوهای حرفه‌ای روآورندگان به این حرفه، خروجی فارغ‌التحصیلان کارشناسی‌ارشد و نیروهای بازاری حکایت دارد که بیشتر ویژگی یک صنعت را دارد تا یک حرفه (همان: ۳۰). نکته کنایی در اینجا است که مقرر این کار فراملی، در بریتانیا و آمریکا است، یعنی؛ کشورهایی که به عقب‌افتادگی در یادگیری زبان خارجی اشتها دارند. با وجود این، حرفه‌ای‌گری / Professionalism و مغالطه‌کاری / Sophistication در بخش عمده‌ای از امر آموزش زبان انگلیسی، یک واقعیت است. مواردی از این دست، دلایلی برای یافتن پاسخ‌هایی برای همه سؤالاتی است که درباره قدرت زبان انگلیسی و قدرت آموزش این زبان وجود دارد.

انگلیسی برای همه؟

انگلیسی تبدیل به یک زبان ارتباطی / *Lingua franca* شده است؛ تا جایی که اگر فرد درس خوانده و تحصیل کرده‌ای، انگلیسی نداند، به معنای واقعی کلمه از این ارتباط بی‌بهره و محروم خواهد ماند. اگر چه فقر، قحطی و بیماری، به عنوان بی‌رحم‌ترین و غیرقابل اغماض‌ترین شکل‌های محرومیت شناخته می‌شوند و محرومیت زبانی، از مسایلی است که کمتر قابل توجه است؛ اما با این حال از اهمیت زیادی برخوردار است (بورچ‌فیلد / Burchfield, ۱۹۸۵: ۱۶۰).

ظاهراً گفته بورچ‌فیلد، ویراستار تأثیرگذار فرهنگ لغت انگلیسی آکسفورد، دربارهٔ بُرد جهانی زبان انگلیسی، محرومیت زبانی را معادل غفلت از انگلیسی می‌داند. اگرچه به یک معنا نظر بورچ‌فیلد معتبر و صحیح است؛ اما به عنوان تعمیمی فاقد شرایط لازم و نامحدود، آشکارا نادرست است. میلیون‌ها فرد تحصیل کرده با سطح تحصیلات بالا در دنیا وجود دارند که با طیب خاطر و به صورت توجیه‌پذیری، از یادگیری زبان انگلیسی غفلت ورزیده‌اند.

نکته چالش‌برانگیز دربارهٔ ادعای وی، مسأله ارتباط میان گسترش زبان انگلیسی در جهان و رواج فقر، قحطی و بیماری‌ها است. اگرچه در ظاهر هیچ رابطهٔ ساده علت و معلولی بین آن‌ها نیست؛ اما امکان احتمال وجود چنین رابطه‌ای، غفلت از این حقیقت است که زبان انگلیسی توأم با تجارت بردگان و امپریالیسم در هر گوشهٔ جهان است. همان‌گونه که چند زبان اروپایی دیگر این نقش را داشته‌اند. (باید به این نکته نیز اشاره کرد که انگلیسی در تلاش برای لغو برده‌داری و استعمار هم نقش تعیین کننده‌ای داشته است.) در حال حاضر انگلیسی، بیش از هر زبان دیگری زبانی است که سرنوشت میلیون‌ها انسان در جهان با آن رقم می‌خورد. انگلیسی در سدهٔ بیستم، بهترین نمونه برای زبانی بین‌المللی شناخته شده است.

انگلیسی موقعیت برتر را در علوم تجربی، تکنولوژی، پزشکی و کامپیوتر دارد: در

تحقیق، کتاب‌ها، گاه‌نامه‌ها و نرم‌افزارها؛ در کسب و کار فراملیتی، تجارت، کشتیرانی و هواپیمایی؛ در دیپلماسی و سازمان‌های بین‌المللی؛ در سرگرمی‌ها و رسانه‌های جمعی، آژانس‌های خبری و روزنامه‌نگاری؛ در ورزش و فرهنگ جوانان و در نظام آموزشی، به‌عنوان رایج‌ترین زبان خارجی که در وسیع‌ترین گستره در سطح دنیا آموخته می‌شود. بر اساس تخمین‌ها ۱۱۵ میلیون زبان‌آموز در سطح مدرسه تا اوایل دهه هفتاد (گیج / Gage و آهانسیان / Ohannessian، ۱۹۷۴) وجود داشته؛ و در پی فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی، رقمی در حدود ۱۰۰ هزار معلم انگلیسی جدید، برای ۳۰ میلیون زبان‌آموز جدید در اروپای مرکزی و شرقی در دهه ۱۹۹۰ مورد نیاز بوده است (گزارش سالانه شورای بریتانیا / British Council Annual Report، ۱۹۸۹ / ۱۹۹۰: ۱۷). این اعداد وارقام از حوزه‌هایی که انگلیسی در آن، جایگاه برتر، البته نه انحصاری، را دارا است، نشان از بار کارکردی زبان انگلیسی دارد.

با آنکه در دوره‌های تاریخی پیشتر، زبان‌های دیگری به‌دلایلی خاص، در مناطق وسیعی گسترش یافته‌اند، اما گسترش انگلیسی هم از نظر بُرد جغرافیایی و هم از نظر عمق نفوذ آن، منحصر به فرد و بی‌مانند است. اولین مدیر مرکز زبان‌شناسی کاربردی در واشنگتن، تازگی و تمایز گسترش روزافزون انگلیسی در دهه‌های اخیر را به‌صورت زیر تحلیل می‌کند:

گسترش زبان انگلیسی در نوع خود به اندازه بهره‌گیری معاصران از کامپیوترها مهم و برجسته است. وقتی که میزان اطلاعات نیازمند پردازش از مرز توانایی بشر فراتر رفت، کامپیوترها در صحنه ظاهر شدند و فرآیندهای محاسبه و طراحی را دگرگون ساختند. زمانی که نیاز برای ارتباطات جهانی از محدوده مرزهای زبانی فراتر رفت، گسترش انگلیسی سرعت گرفت و الگوی موجود برای ارتباطات جهانی را دگرگون ساخت (فرگوسن / Ferguson، ۱۹۸۳: ix).

چیزی که این مطالب به آن اشاره‌ای ندارد، نیروهای- اقتصادی، سیاسی، فکری و اجتماعی- است که انگلیسی را به جلو سوق داده‌اند. گسترش انگلیسی اتفاقی نبوده،